

Милош М. Ковачевић¹
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

(НЕ)СУПСТИТУЕНТНОСТ ВЕЗНИКА „И” И „А” У КООРДИНИРАНОЈ КОПУЛАТИВНОЈ РЕЧЕНИЦИ

У раду² се анализирана могућност супституентности копулативног везника *И* и примарно адверзативног везника *А* у независној копулативној реченици. Дјелимична супституентност је могућа у два структурно-семантичка типа копулативних реченица, и то у: а) копулативним реченицама са семантичким конкретизаторима временског и спацијалног значења, и б) копулативним реченицама с релативном независном клаузом уведеном спојем *и* *што* и/или *а* *што*. У раду се освјетљавају синтаксичко-семантички услови који омогућују или онеомогућују супституентност везника *И* и *А* у двама наведеним структурно-семантичким типовима копулативних независносложених реченица.

Кључне ријечи: координирана реченица, копулативна клауза, везници *и* и *а*, супституентност, семантички конкретизатор, независна релативна клауза

О КООРДИНИРАНИМ ВЕЗНИЦИМА

Иманентна је особина независних везника, што је и њихова главна диференцијална црта према зависним везницима, да творе и независносложене реченице и независне синтагме. У овоме раду бавићемо се само (не)супститутивним међуодносом двају неспорно независних, семантички неподударних везника – везника *И* и *А*. Ако их посматрамо у међуодносу с обзиром на „врсну” семантику, везник *И* је искључиво копулативни (саставни), што значи да твори саставне (купулативне) и само копулативне конструкције (синтагме и реченице), док је везник *А* примарно супротни (адверзативни), што значи да у строго одређеним контекстима може творити и неадверзативне координиране конструкције³. Уколико се пак посматрају у суодносу с обзиром на критеријум

1 mkovacevic31@gmail.com

2 Рад је настао у оквиру пројекта 178014: *Динамика стурктура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

3 „У свакоме се случају везнику *а* који иде међу оне речи (везнике) своје врсте које имају и своја значења, поред супротних даје и саставно значење”, посебно у случајевима гдје се супротност оправдава само „неподударношћу предиката”, јер „неподударност предиката у оваквим реченицама допушта употребу везника *а* и за везивање реченица које ни по чему нису супротног карактера” (Стевановић 1979: 803).

супституентности, везници *И* и *А* по правилу су несупституентни, јер су носиоци категоријалних значења копулативности и адверзативности, као нпр.: *Сједим и (→*а) пишем; Пробудио сам се и (→*а) изашао најоље; Марко је оишишао, а (→*и) Јелена је дошла*, и сл.

Постоје, међутим, и случајеви дјелимичне супституентни ових двају везника како у оквиру независних синтагми, тако и у оквиру независнословених реченица. Та дјелимична супституентност у оквиру независнословених реченица, односи се на три структурно-семантичка типа копулативних независнословених реченица, и то:

- 1) Независне реченице с копулативном клаузом са временским значењем, као нпр.: *Изашао је из куће, и/а заишим свратио у библиотеку; Читао је и/а у исто вријеме слушао радио.*
- 2) Независне реченице с копулативном клаузом са спацијалним значењем, као нпр.: *Кренуо је у Беч, и/а одаише ће отпутовати у Париз.*
- 3) Независне реченице с прикључном копулативном релативном клаузом уведеном спојем *и шио* и/или *а шио*, као нпр.: *Дужни смо, и/а шио* веома искрено мислим, својим прецима да дамо то лепо обележавање; *Само сам говорио истину, а (→ и) шио* им смета.

Три наведена структурна типа независнословених реченица припадају искључиво копулативним (саставним) реченицама. Они су заправо структурно-семантички подтипови саставних реченица. Из тог произлази да је примарни везник ових реченица *и*, док се везник *а* као синоним везнику *и* сусреће у строго одређеним лексичко-синтаксичким условима. Друкчије речено, везник *и* овдје има по правилу слободну, док везник *а* има ограничену дистрибуцију. И управо је то предмет анализе овога нашега рада: када, у којим контекстима и под којим лексичко-синтаксичким условима, везник *А*, као примарно адверзативни, потискује или укида своје адверзативно значење – и постаје копулативни везник синониман везнику *И*.

КОПУЛАТИВНЕ РЕЧЕНИЦЕ СА СЕМАНТИЧКИМ КОНКРЕТИЗАТОРИМА ВРЕМЕНСКОГ И СПАЦИЈАЛНОГ ЗНАЧЕЊА

Везником *и* повезују се напоредни садржаји, између којих се најчешће успоставља или временско или узрочно-посљедишно значење. Унутар тих двају основних значења реализује се већи број подзначања (нпр. значење симултаности, сукцесивности, спацијалности, начинско значење, значење прикључивања, степеновања и сл.).

Од свих тих (под)значања везници *и* и *а* системски су међусобно, у строго одређеним условима, замјењиви (синонимни) у значењу сукцесивности, симултаности и спацијалности⁴. Најчешће у значењу сукце-

4 И врло ријетко, у врло специфичним условима у копулативним реченицама с начинским значењем (в. Ковачевић 2003: 86, Вукић 2014: 199). Пошто су примјери

сивности. Сукцесивност је временска узастопност или непосредно временско слијеђење једнога догађаја за другим. Пренесено на план садржаја независносложене реченице, то значи да се догађај обиљежен другом клаузом остварује тек након догађаја обиљеженог првом. Сукцесивни догађаји по правилу подразумевају природни хронолошки однос, што ће рећи природни временски распоред, тако да их тада, логично, није могуће пермутирати. То хронолошко низање догађаја примарно се изражава независнослженом копулативном реченицом чији су везници *и*, *иа* или *ише*, с тим да су тада ти везници по правилу међусобно замјењиви. У овоме раду, с обзиром на његову насловом предодређену тематику, од тих трију копулативних везника нас интересује само везник *И*. Тај везник је врло обичан у обиљежавању сукцесивних садржаја, као нпр.:

(а) Пробудио сам се *и* кренуо на посао. [←*Кренуо сам на посао и пробудио се.]

Сукцесивно значење може се и посебно нагласити употребом везничког семантичког конкретизатора који је обиљежен временским сукцесивним значењем, као нпр.:

(а') Пробудио сам се *и* *зайшим* / *пошом* / *након штога* кренуо на посао.

У наведеном примјеру временски замјенички прилози *зайшим*, *пошом* и прилошки израз *након штога* конкретизују значење копулативног везника *и* као значење временске сукцесивност. Но, пошто је то значење задато смисаоним међуодносом садржаја прве и друге клаузе, ти конкретизатори везничког значења овдје то значење само редуцирају – ради његовог јачег комуникативног истицања. Зато су ти конкретизатори чисто комуникативно готово плеонастични, па самим тим и структурно факултативни или експлетивни, што значи да могу а и не морају бити наведени, а да притом значење независносложене копулативне реченице остане исто.

Међутим, постоје случајеви у којима је употријебљени семантички везнички конкретизатор уз копулативни везник основни показатељ семантичког подтипа независносложене, овдје копулативне реченице. То одлично показује следећи примјер копулативне реченице што је наводи М. Вукић (2014: 48): *Купила је стан и продала кућу* – која, зависно од типа семантичког конкретизатора употријебљеног уз везник *и*, има три различита (под)значења: а) значење симултаности: *Купила је стан и у исто време* продала кућу; б) значење сукцесивности: *Купила је стан и после штога* продала кућу; и в) узрочно-последично значење: *Купила је стан и зато* је продала кућу.

Ни овдје конкретизатори везничког значења нису нужни за структурно него тек за семантичко устројство реченице. Они, дакле, овдје нису семантички редувантни као у претходном примјеру (1а), него

синонимности везника *и* и *а* у копулативним начинским реченицама прије околиноналног него системског карактера, као нпр.: *Упознао сам их много, а [и] тако сам у сваком од њих помало и себе упознавао* (Вукић 2014, 199: Р. Братић) – њих нећемо као посебан семантички подтип разматрати у оквиру овога рада.

су неопходни за једнозначно тумачење садржаја реченице. Они утана-чују, конкретизују широко значење копулативног везника. Због тога се и називају *конкретизатори везничког значења* (Ковачевић 2003). Према томе, конкретизатор везничког значења, или семантички конкретизатор „јесте реч или скуп речи [по правилу заменички прилог или прилошки израз] у постпозицији у односу на значењски недовољно спецификован везник, чија је функција семантичка спецификација тог везника и кла-узе која се њиме везује” (Вукић 2014: 59; уп. и: Ковачевић 2003: 76).

Осим што је по правилу семантичку облигаторан, конкретизатор може бити и структурно или синтаксички обавезан или облигаторан. Такву улогу семантички конкретизатор има у свим примјерима у којима би његово изостављање довело или до неграматичности реченице или до њене погрешне семантичке интерпретације. А управо таква јесте улога семантичких конкретизатора сукцесивности у копулативним рече-ницама с везником *a* замјенивим везником *и*:

(a’’) Пробудио сам се *a* [$\rightarrow$ *и*] *затим* / *пошом* / *након поша* кренуо на посао.

Док су уз везник *и*, како смо већ констатовали, наведени семан-тички конкретизатори сукцесивности (*затим* / *пошом* / *након поша*) чак плеонастични, уз везник *a* они и семантички и структурно имају статус обавезног конкретизатора (Ковачевић 2003: 81–82). Наиме, тек уз при-суство семантичког конкретизатора сукцесивности везником *a* може се изразити копулативно значење сукцесивности. Изостављање конкрети-затора довело би до неграматичности реченице:

(a’’’) *Пробудио сам се *a* кренуо на посао.

Разлог томе лежи у чињеници да везник *a* и семантички конкрети-затори сукцесивности не стоје у односу семантичке сагласности (кон-курентности), него су семантички инконгруентни, односно несагласни. Наиме, док „конкретизатор уз везник *и* само наглашава (актуелизује) семантичку компоненту потенцијално присутну у самом везнику, дотле се уз везник *a* конкретизатор често показује носиоцем значења које није непосредно везано са семантиком самога везника. У тим случајевима конкретизатор има улогу семантичког центра, основног квалификатора везе и не може бити изостављен” (Шведова ред. 1980: 623)⁵. То значи да је значење сукцесивности иманентно значењу копулативних везника, док је инкомпатибилно са значењем супротних (адверзативних) везника. Зато у случајевима употребе уз везник *a* конкретизатор сукцесивности на себе преузима улогу „класификатора”, укидајући супротно значење везнику *a* и остављајући му само улогу граматичког показатеља коор-динације, а преузимајући на себе улогу исказивања семантичке врсте

5 „Если конкретизатор при союзе *и* только акцентирует (выявляет, актуализирует) семантический компонент, потенциально присутствующий в самом союзе, то при союзе *a* конкретизатор часто оказывается носителем значения, непосредственно не связанного с семантикой этого союза. В этих случаях конкретизатор выполняет роль семантического центра, основного квалификатора отношения и не может быть опущен” (Шведова ред. 1980: 623).

(копулативности) тог односа. Зато се он и не може елиптирати. У семантички „неконгруентном” споју везника и конкретизатора, какав је нпр. спој *а* *зайшим*, „улоге везника и конкретизатора потпуно су одвојене: везник је носилац једино граматичког значења координације (независности), док је конкретизатор носилац (показатељ) смисаоног односа који се успоставља између координираних клауза. Обавезни конкретизатор тако и не спецификује него квалификује [класификује] тип смисаоног односа међу клаузама” (Ковачевић 2003: 82). Обавезни конкретизатор са значењем сукцесивности употрејибљен уз везник *а* не утаначује значење тог везника, јер је то значење инкомпатибилно значењу супротности, него ништећи супротно значење везника *а*, конкретизује смисаони међуоднос клауза, имплицирајући реализацију копулативног значења несагласног са основним значењем везника *а*. Зато су и реченице и с везником *И* и с везником *А* кад су они праћени семантичким конкретизатором сукцесивности копулативне, у којима су *И* и *А* међусобно замјењиви и синонимни. Те реченице и с везником *И* и с везником *А* уз које долази семантички конкретизатор сукцесивности врло су честе у употреби, чему су потврда и следећи примјери:

(1) Сачекао је да на седницу уђе премијерка Ана Брнабић *и* (→ *а*) *пошом* се лично поздравио са сваким од министара. (Блиц, 18. 5. 2018, 3); [Крава Пенка] је залутала у Србију *и* (→ *а*) *после* се вратила у Бугарску. (Политика, 12. 6. 2018, 2); ...узели јој телефон да не би пробала да позове помоћ *и* (→ *а*) *онда* [је] сатерали у хаустор. (Политика, 24. 7. 2018, 2); ...први стрелац тима из Хумске успео је да превари двојицу чувара *и* (→ *а*) *онда* из окрета шутирао снажно по земљи. (Политика, 11. 11. 2018, 19); Изненада устаје са столице, хода око, *а* (→ *и*) *зайшим* се враћа за сто (Политика, 22. 10. 2018, 8); ...у полицији су нам најпре тражили да упутимо званични захтев, *а* (→ *и*) *након тога* рекли да информацију о овом случају морамо затражити у прекршајном суду. (Политика, 18. 5. 2018, 1); Поновила је то још неколико пута, *а* (→ *и*) *зайшим*, увијена у ћебе, села у фотељу у дну собе. (Политика, 1. 7. 2018, 23); У једном тренутку дуела са Вердаском, Новак се расправљао са судијом *а* (→ *и*) *пошом* је објаснио о чему је реч. (Политика, 5. 6. 2018, 19); Славни ватерполиста је сам у свом дому гледао велики дуел Србије и Италије, *а* (→ *и*) *после* је са својим пријатељима прославио успех наших одбојкашица. (Вечерње новости, 21. 10. 2018, 38); Пахор предаје мандат крајем јуна, *а* (→ *и*) *онда* почиње натезање око формирања владе (Вечерње новости, 5. 6. 2018, 8) итд.

Кад је употрејибљен конкретизатор сукцесивности, тај конкретизатор уз везник *и* има улогу спецификатора копулативног значења, док уз везник *а* он има улогу и семантичког конкретизатора и класификатора координираног значења. Друкчије речено, тај конкретизатор не само да показује да су клауза координиране реченице у смисаоном односу сукцесивности, него, још битније, да везник *а* нема супротно него копулативно значење. Управо из тих разлога читав се спој *а* + *обавезни*

конкретизатор јавља конкурентским језичким средством самом координираном везнику *и*, који супсумира значење датог конкретизатора. Из тога сљедствено проистиче да није тачно да реченице: *Пажљиво га је погледала и заштим га је поздравила* и *Пажљиво га је погледала а заштим га је поздравила* – припадају, како то сматра П. Пипер (2018: 43, 67) – различитим врстама реченицама: прва саставним (копулативним), а друга супротним адверзативним, тако да је у првој *заштим* конкретизатор копулативног, а у другој адверзативног значења. То једноставно није тачно⁶, јер су обе реченице копулативне, с тим да је у реченици с везником *и* конкретизатор сукцесивности експлетиван, а у реченици с везником *а* – обавезан.

Значење сукцесивности⁷ није једино, иако јесте најчешће, значење обавезног конкретизатора у реченицама с везником *а* у вриједности копулативног везника *и*. Тако и семантички конкретизатори симултаности (истовремености) имају статус структурно-семантички обавезних

6 И не само да то није тачно, него није нити може бити тачно да постоји „адверзативна сукцесивност”, зато што сукцесивност подразумејева низање, а адверзативност контраст. Зато се о временском подтипу супротних реченица може говорити само у случајевима када се у контраст долазе временски садржаји, као нпр.: *Сада је све у реду, а онда је било заиста тешко*. Овдје контраст чине: *сада* и *онда*, и на њему почива значење супротности у овој реченици. Међутим, ову реченицу П. Пипер (2018: 71) наводи као примјер за „супротну реченицу” с „конкретизатором” (*онда*), који јој, уз основно супотно, као додатно даје и категоријално „временско значење”. И таквих примјера са погрешно „проглашеним” конкретизатором код П. Пипера није мало. Конкретизаторима се тако не могу сматрати бројни примјери наведени уз везник *а*, не само са значењем сукцесивности него и са “мјесним” значењем (као нпр.: Овде их је мало, а тамо их је много), или са значењем супротстављености у степену (као нпр.: Све је било врло лепо, а најлепша је била музика). Као да је сваку јединицу која слиједи иза везника, а која личи на конкретизатор П. Пипер (2018) проглашавао конкретизатором везничког значења, и то значења управо наведеног везника, с тим да су помијешани примјери у којима конкретизатори имају само семантичку функцију с примјерима у којима имају „класификационо-семантичку” функцију, али и с примјерима у којима конкретизатор уопште не постоји, тј. постоји само на нивоу „причињавања”. Аутор очито није имао никаквог критеријума за идентификације конкретизатора везничког значења, односно семантичких конкретизатора. А међу критеријумима идентификације семантичких конкретизатора два су нужна: 1. да клауза лијево од координатора (читава клауза, контекст или пресупозиција) има функцију антедедента, на који се упућује помоћу семантичког координатора, и 2. да семантички конкретизатор као јединица која припада клаузи десно од координатора, односећи се на елемент из структуре клаузе лијево од координатора, читаву клаузу контекст или пресупозицију – реферише на исти појам, тј. успоставља са њим однос семантичке кореференцијалности. (Вукић 2014: 62).

7 Сукцесивност се, како сви наведени и анализирани примјери показују, при изражавању копулативним реченицама по правилу остварује као временска постериорност. Међутим, сукцесивност може у копулативним реченицама, како то показује М. Вукић (2014: 96), бити представљена и као временска антериорност. Временску антериорност „верификују” семантички конкретизатори *прејшходно* и *пр(и)је шога* употребљени уз везнике *и* или *а*, као нпр.: У тој школи сам ишао у први разред, *а [→и] пре шога* у забавиште (Вукић 2014, 96: Д. Киш); Михаило је дошао пре шест година у касабу [...], *а [→и] пре шога* је провео две године у Суботићевој магази... (Вукић 2014, 96: И. Андрић) итд.

уз везник *а*, док су по правилу експлетивни уз везник *и* (в. Ковачевић 2003: 84), што потврђују и следећи примјери:

(2) Усиљава се да поставља питања, *а* (→ *и*) у *истио* време гледа у оживелог Менту и мисли о њему. (Ковачевић 2003, 84: И. Андрић); Читалац воли да му се каже све, али у тој књизи ја сам се мало поигравао, откривао сам му неке ствари, *а* (→ *и*) *истиовремено* сам га и обмањивао. (Вукић 2014: Д. Киш); Желела је да он добије највећи део наследства, *а* (→ *и*) у *истио* доба се плашила да ће међу браћом настати кавга (Вукић 2014: 85–86); Никоме се нисмо толико удварали, *а* (→ *и*) *пришом* добили штиклу, колико својој вољеној Европи.⁸ (Политика, 10. 6. 2019, 20); А ово ... личи на трчање ђака код разредног старешине да му пријавиш како ти је мангуп из задње клупе говорио безобразне речи *и* (→ *а*) *пришом* те мало шамарао. (Блиц, 25. 11. 2018, 2) и сл.

Уз временска значења сукцесивности и симултаности, обавезни семантички конкретизатор уз везник *а* у копулативној функцији (тј. у вриједности копулативног везника *и*) јавља се и у *спацијалном* (мјесном) значењу, и то у различитим семантичким подтиповима спацијалног значења (Вукић 2014: 124–159), као нпр.:

(3) До поднева излазиле су из парлога и милеле Јаругама, *а* (→ *и*) *шамо* им се ваљда губи сваки траг. (Ковачевић 2003, 85: М. Вуковић); Сад путује у Трст, *а* (→ *и*) *оданге* мисли даље у Аргентину (Ковачевић 2003, 85: И. Андрић); Ова тачка је на „терену“ била права народна тачка *и* (→ *а*) *шу* су се често могле чути многобројне истинске невоље. (Ковачевић 2003, 85: П. Угринов); Саветујем ти да останеш са нама, *а* (→ *и*) *овде* ћеш бити поштован и троструко добродошао. (Вукић 2014, 156) итд.

Проведена анализа (не)супституентности везника *И* и *А* у координираној копулативној реченици показала је да су ти везници међусобно замјењиви само у случајевима када су праћени семантичким конкретизатором одређеног подтипа копулативног значења, и то конкретизатором са значењем сукцесивности као постериорности, симултаности, и спацијалности, док су примјери конкретизатора са начинским значењем и значењем сукцесивности као антериорности готово оказионални. Конкретизатори при томе немају једнак структурно-семантички статус уз везник *И*, као примарно копулативни, и везник *А*, као примарно адверзативни. Уз везник *И* конкретизатори имају статус експлетивних, а уз везник *А* статус обавезних конкретизатора. Притом је важно нагласити да се „конкретизатором не може непосредно детерминисати неко значење, већ је он деиктичког, и то анафорског карактера. Њиме се упућује на неки елемент из клаузе лево од споја или из текста/дискурса који претходи конкретном споју”, и он увијек има функцију реченичног члана (прилошке одредбе)

⁸ Конкретизатор *пришоме* / *пришом* има значење *пројрашине околности*, које је, у ствари, подврста значења симултаности.

у клаузи у којој је употријебљен, с тим да се његова испушивост или експлетивност – по правилу могућа уз везник *И*, а неостварљива уз везник *А* – „може посматрати на граматичком и на семантичком плану. Неексплетивни СК (семантички конкретизатори) на граматичком плану обавезни су елементи реченичног модела пошто њиховим изостављањем настају неоверене конструкције. Много се чешће остварује други тип последица, одн. изостављање СК [семантичког конкретизатора] доводи до промене семантике реченице” (Вукић 2014: 230–231).

КОПУЛАТИВНЕ РЕЧЕНИЦЕ С РЕЛАТИВНИМ НЕЗАВИСНИМ КЛАУЗАМА УВЕДЕНОМ СПОЈЕМ И ТО *и/* или А ТО

Осим у копулативним реченицама с везницима *И* и *А* праћеним семантичким конкретизатором сукцесивности, симултаности или специјалности – везници *И* и *А* дјелимично су супституентни у још једном структурно-семантичком подтипу копулативних реченица. То су реченице с прикључним копулативним релативним клаузама уведеним спојем *И ТО* или *А ТО*, као нпр.:

(4) После дуже времена одиграо сам у високом ритму, *и* ($\rightarrow$ *а*) *џо* је велики помак. (Блиц, 18. 5. 2018, 32); Приморани сте да чувате гуђе тајне, *а* ($\rightarrow$ *и*) *џо* вам тешко пада. (Вечерње новости, 14. 5. 2018, 25).

Ове су копулативне реченице с обзиром на структуру друге прикључне клаузе блиске су напријед анализираним копулативниом реченицама са семантичким конкретизаторима уз везник *а*. Наиме, као што се ни везник *а* у копулативном значењу не може употријебити без семантичког конкретизатора, тако се ни у овим реченицама не могу употријебити ни везник *И* ни везник *А* ако уз њих није употријебљена и демонстративна замјеница *ТО*. Као што у копулативним *а*-реченицама семантички конкретизатор има деиктичку функцију анафорског типа, тако је и замјеница *џо* у овим реченицама такође деиктички анафорски или коалесцентни (в. даље) супституент. И као што је семантички конкретизатор увијек реченични члан у функцији које прилошке одредбе, тако и замјеница *џо* има функцију реченичног члана, и то субјекта или објекта у датој копулативној клаузи. По једном се ипак битно разликују семантички конкретизатори и структурно обавезно (облигаторно) *џо* у прикључној копулативној клаузи. Семантички конкретизатори носиоци су категоријалног значења времена, мјеста, начина и сл., док је замјеница *џо* није носилац категоријано спецификованог значења. Због тога, без обзира на толике подударности са семантичким конкретизаторима, замјеница *џо* у споју *и/а џо* није семантички конкретизатор. Али јесте структурно обавезни (облигаторни) конституент дате копулативне клаузе, са строго утврђеном позицијом иза везника *и* или *а*, тако да са тим везницима чини синтаксички блокиран спој (који се не може разбијати било којом другом језичком јединицом, па ни енклитиком).

Везничко-замјенички спојеве *и џо* и *а џо*, које ћемо условно звати везничким спојевима, нису апсолутно замјењиви у независно-сложеним реченицама с прикључном копулативном клаузом. Њихова замјењивост, па самим тим и синонимност је, како ћемо у даљој анализи видјети, дјелимична.

Везнички спојеве *и џо* и *а џо* супституентни су у независним реченицама, а као синонимом могу се замијенити и релативном замјеницом *иџо*. Та замјена је могућа у случајевима када *иџо* и *џо* из споја *и/а џо* имају улогу просентенцијализатора, тј. када упућују на садржај цијеле претходне клаузе (Кордић 1995: 148). И иначе, о овим се независним реченицама у литератури најчешће говорило с обзиром на сличности које имају са зависним реченицама с релативизатором *иџо*, с тим да су та два типа реченица сматрана и синонимним (в. Кордић 1995: 148–153). И зависна *иџо*-клауза и независна копулативна *и/а џо*-клауза јесу прикључне релативне клаузе додатног коментара. Њима се по правилу износи коментар о садржају читаве претходне клаузе, којој се као цјелини и прикључују. Независне копулативне *и/а џо*-клаузе дијеле исте основне карактеристике са релативним зависним *иџо*-клаузама, којима су замјењиве: „имају за антецедент читаву реченицу, увијек су нерестриktivне и по правилу су постпониране у односу на надређену реченицу” (Кордић 1995:149), што потврђују и сљедећи примјери у којима ћемо у загради са стрелицом показивати супституентност не само између спојева *и џо* и *а џо*, него и с релативизатором *иџо*:

(4а) Држим се старе латинске: здрав дух у здравом телу, *и џо* (→ *а џо* / *иџо*) ми је довољно. (Блиц, 30. 4. – 2. 5. 2018, 29); Вратио је Вајду и Грича *и џо* (→ *а џо* / *иџо*) је нормално⁹. Са њима је имао највише успеха и сигурно да са њима има највише самопоуздања, *а џо* (→ *и џо* / *иџо*) му је у овом тренутку најпотребније. (Вечерње новости, 29. 4. 2018, 37); Ушли смо у полуфинале *и џо* (→ *а џо* / *иџо*) је био циљ. (Вечерње новости, 20. 4. 2019, 37); И пензионери добијају највише пензије, *а џо* (→ *и џо* / *иџо*) смо успели захваљујући тешким реформама. (Вечерње новости, 11. 11. 2018, 13); Наивност и одсуство сваке сумње били су моја једина кривица – *а џо* (→ *и џо* / *иџо*) се плаћа. (Данас, 20–21. 7. 2019, Недеља, IX); Треба остати озбиљан, *а џо* (→ *и џо* / *иџо*) је тешко. (Вечерње новости, 1. 8. 2019, 3); Ђоковић је од јуче и званично први играч на АТП листи, *а џо* ће и остати до краја године. (Блиц, 6. 11. 2018, 39); Никада нисте рекли да сте погрешили, *а џо* (→ *и џо* / *иџо*) народ не воли. (Данас, 19. 12. 2018, 8); Делите народ *и џо* (→ *а џо* / *иџо*) није никако добро. (Данас, 27. 8. 2019, 8); Међутим, ментално смо били јачи од Хрвата, *и џо* (→ *а џо* / *иџо*) је пресудило. (Вечерње новости, 16. 7. 2018, 31) итд.

У свим наведеним примјерима спојеве *и џо* и *а џо* међусобно су замјењиви и синонимни, а синонимни су и са релативизатором *иџо*. Њима се прикључује копулативна клауза, којом се објашњава садржај цијеле претходне клаузе, тако да их је терминолошки најбоље одредити као *објаснидбене или ексџланатџивне релативне координиране клаузе*

⁹ Интерпункција у примјерима није мијењана и када је неисправна, него је задржана она коју има ексцерпирани облик реченице.

(Ковачевић 1998: 24). Из наведених примјера могло би се, погрешно, закључити да се ове експланативне релативне координиране клаузе синонимне са *што*-релативним зависним клаузама када се реализују само у постпозицији. Такав положај јесте најчешћи и најубичајенији, али не и нужан. Наиме, дате се координиране клаузе с везничким спојевима *и/а што* могу употријебити и у интерпозицији, тј. између дијелова претходне клаузе, што бјелодано потврђују сљедећи корпусни примјери:

(46) Ствари, *а што* (→ *и што / што*) Селимовић убедљиво показује, нимало нису биле црно-беле. (Данас, 21. 10. 2018, 9); Дужни смо, *и што* (→ *а што / што*) веома искрено мислим, својим прецима да им дамо то лепо обележавање. (Данас, 19–20. 5. 2018, 3); Метод Кошутићев – *и што* (→ *а што / што*) је суштaствено кад гледамо са једног општијег становишта – није у правом смислу поредбени (Ковачевић 1998, 28: Н. Петковић); Она – *а што* (→ *и што / што*) нас у нашем контексту занима – садржи посебну врсту третирања начела (Ковачевић 1998, 28–29: Д. Баста) итд.

„Уметањем” експланативне координиране клаузе у структуру претходне клаузе мијења се деиктички статус замјенице *што*. Код постпоноване експланативне релативне координиране клаузе замјеница *што* има искључиво анафорску функцију, будући да упућује на цјелину садржаја претходне клаузе. Интерполацијом експланативне клаузе демонстративна замјеница *што* се измјешта из анафоричког положаја, тако да се она, та замјеница, сад налази на размеђи између положаја катафорске и анафорске замјенице, јер упућује и на претходећи и на слиједећи садржај реченице у чију је структуру укључена. „Та је замјеница тада, заправо, истовремено и прогресивни и регресивни супституент, тј. она је коалесцентни супституент” (Ковачевић 1998: 30). Осим тога, уметањем експланативне координиране клаузе у структуру претходне клаузе, та релативна независна клауза уз експланативно добија и значење пропозиционог интензификатора, јер се њом комуникативно фокусира завршни дио садржаја претходне клаузе. „Та интерполирана клауза има објаснидбено-интензификаторску улогу. А управо та интензификаторска функција и омогућује јој (заправо: налаже) премећање из постпозиције у интерпозицију” (Ковачевић 1998: 33)

У свим напријед наведеним примјерима, без обзира на то да ли је замјеница *што* у споју *и/а што* анафорски или је коалесцентни супституент, њој је синонимна релативна замјеница *што*. Разлика између супституентних *и/а што* и *што*-клауза само је у њиховом граматичком значењу: *и што* и *а то* носиоци су граматичког значења „координација”, а *што* – граматичког значења „субординација”.

Међутим, у свим прикључним експланативним релативним независним клаузама додатног коментара, како оним реализованим у постпозицији тако и оним реализованим у интерпозицији, нису међусобно замјењиви спојеви *и што* и/или *а што*, а нису ни замјењиви релативном замјеницом *што*.

Само се спој *a џо* – незамјењив нити спојем *и џо* нити релативном замјеницом *иџо* – употребљава у случајевима када му антецедент није цијела претходна клаузе, него неки њен супстантивни дио (супстантивна лексема или синтаagma), чије се значење конкретизује или идентификује експанативном копулативном релативном независном клаузом уведеном спојем *a џо*. Експанативна независна релативна *a џо*-клауза мора бити постпонована у односу на супстантивни антецедент, с тим да може бити у постпозицији с обзиром на клаузу у којој је антецедент, или пак може бити уметнута између дијелова претходне клаузе: и то између антецедента и преосталог дијела клаузе, што потврђују и следећи корпусни примјери, у којима ћемо супстантивни антецедент истичати подвлачењем:

(5) Протести јесу грађански, али организоване групе људи, *a џо* (→ *и џо / *иџо) су странке или покрети, увек могу да преузму протест (Данас, 6. 3. 2019, 3); Ретки преостали пријатељи *a џо* (→ *и џо / *иџо) су били углавном они који су се још увек за нешто могли огребати код њега, узалуд су га упозоравали да пије превише „кока-колу“ и да ништа не једе. (Политика, 11. 11. 2019, 23); Зорана је, верујем, сигурна и безбедна у Влади све док не зарати са једином особом која о томе одлучује, *a џо* (→ *и џо / *иџо) је Вучић. (Данас, 31. 10. 2018, 4); Трагично је да Вучић буде оборен због једине исправне ствари коју покушава да уради, *a џо* (→ *и џо / *иџо) је да нађе начин да безбедно регулише односе са Косовом. (Данас, 1. 11. 2018, 8); Петрија ме је подсетила на нешто што сам и раније знала, *a џо* (→ *и џо / *иџо) је да је живот неподношљиво тежак без ведрине. (Политика, 23. 11. 2018, 13); Међутим, да бисте остварили неке веће циљеве, мораћете нешто жртвовати, *a џо* (→ *и џо / *иџо) је, највероватније, нешто што је повезано с вашим приватним и љубавним животом. (Вечерње новости, 27. 8. 2019, 32); Дошао је, каже, с три главне теме, *a џо* (→ *и џо / *иџо) су забрињавајуће стање светске трговине, биодиверзитет са стравичним сценама из Амазоније и женско образовање. (Вечерње новости, 26. 8. 2019, 9); Разумемо се одлично и имамо исти циљ, *a џо* (→ *и џо / *иџо) је да „Јутро“ на Првој буде још боље и гледаније. (Политика, 31. 8. 2019, 32); Један јунак у роману се нада да се није десило оно што је било, *a џо* (→ *и џо / *иџо) је рат. (Блиц, 15. 1. 2019, Поп&Култура, 4); Оно што је било у надлежности министарства, *a џо* (→ *и џо / *иџо) је рок пописа, министарство је урадило за годину и по дана. (Политика, 18. 10. 2018, 6); Писао сам поодавно баш у овој рубрици, не помињући имена, како је један мој земљак, *a џо* (→ *и џо / *иџо) је био З. С. Милић, јурећи по Новом Београду за „одбеглим папагајем“, на готово километар од стана „сустигао“ птицу на једној тераси (Данас, 20–21. 10. 2018, Недеља, XVI) итд.

Прикључна релативна независна клауза овдје додатног коментара не односи се на читав садржај претходне клаузе, него у оквиру те клаузе на само један супстантивни елемент (супстантивну лексему или синтагму) чије значење конкретизује, односно идентификује. То се значење у дајој структури независноскожене реченице изражава само копулативном експанативном независном клаузом уведеном са *a џо*, док могућност употребе споја *и џо* или релативизатора *иџо* изостаје.

Само се спојем *и њо* – незамјењивим ни спојем *и њо* ни релативном замјеницом *и њо* – употребљава за увођење *рестриктивне* копулативне релативне клаузе. Таква *и њо*-клауза никад за антецедент нема цјелину претходне клаузе. Она се прикључује семантички неиндивидуализованом (неодређеном) појму означеном именичком лексемом или синтагмом. *И њо*-клауза дати појам сужава, индивидуализује (одређује) га тако што се денотативно значење супстантивне лексеме или синтагме преводи у референцијално. У обиљежавању рестриктивног значења релативној независној и *њо*-клаузи нису конкурентне клаузе творене ни са *а њо* ни са релативном замјеницом *и њо*, чему су потврда и следећи примјери:

(6) Више волим да гледам цртане филмове у оригиналу *и њо* (→ **а њо / *и њо*) оне које сам гледао у детињству. (Блиц, 15–16. 2. 2019, додатак „ТВ магазин”, 1); Шангајска листа искључиво узима у обзир истраживачку компетенцију универзитета, *и њо* (→ **и њо / *и њо*) ону коју је већ неко други препознао. (Данас, 28. 8. 2019, 7).

Као што се из наведених примјера види, у рестриктивној употреби *и њо*-независна релативна клауза има специфичну структуру. Иза споја *и њо* долази демонстративна катафорски употријебљена замјеница *онај/ она/ оно* кореферентна са супстантивним антецедентом, с тим да је прати и значење јој експлицира рестриктивна *који*-клауза. Пребацаивањем те замјенице уз антецедент у претходној клаузи дата се независносложена реченица с независном копулативном рестриктивном клаузом преобликује у семантички еквивалентну зависносложену реченицу са зависном *који*-релативном рестриктивном клаузом, уп.:

(6а) Више волим да гледам цртане филмове у оригиналу *и њо* оне које сам гледао у детињству. (→ Више волим да гледам оне цртане филмове у оригиналу *које* сам гледао у детињству); Шангајска листа искључиво узима у обзир истраживачку компетенцију универзитета, *и њо* ону коју је већ неко други препознао. (→ Шангајска листа искључиво узима у обзир ону истраживачку компетенцију универзитета *коју* је већ неко други препознао).

Везнички скуп *и њо* незамјењив је, дакле, скупом *а њо* у независносложеној копулативној реченици у којој се *и њо*-клауза односи на супстантивни антецедент чије значење сужава, тако да има рестриктивно значење. Скупова *и њо* и *а њо* којима се уводе копулативне независне релативне реченице¹⁰ супституентни су само када се *и/а њо*-релативна независна клауза односи на садржај цијеле претходне клаузе, и када су ти скупови замјењиви и релативном замјеницом *и њо* (нпр.: Посвађао је народ, *и/а њо* није добро). Када се независна релативна клауза односи само на супстантивни антецедент из структуре претходне клаузе (а не на њен садржај у цјелини) и семантички конкретизује значење тог антецедента, тада је могућа употреба само *а њо*-релативне копулативне независне клаузе (нпр.: Ми имамо исти циљ, *а њо* је да завршимо факултет).

¹⁰ О карактеристикама и (под)типovima релативних независних реченица в. у Ковачевић (1996: 78–89) и (1997: 49–61).

Када независна релативна клауза има рестриктивну функцију уз супстантивни антецедент из претходне клаузе, тада се она уводи само спојем *и што*¹¹ (нпр.: Волим да гледам цртане филмове, *и што* оне које сам гледао у детињству = Волим да гледам оне цртане филмове у оригиналу које сам гледао у детињству).

ЗАКЉУЧАК

Да закључимо. Анализа је показала да се супституентност копулативног везника *И* и примарно адверзативног везника *А* у независној копулативној реченици остварује само у два структурно-семантичка типа копулативних реченица, и то у: а) копулативним реченицама са семантичким конкретизаторима временског и спацијалног значења, и б) копулативним реченицама с релативном независном клаузом уведеном спојем *и што* и/или *а што*.

У првом типу координиране копулативне реченице везници *И* и *А* међусобно су замјењиви само у случајевима када су праћени семантичким конкретизатором одређеног подтипа копулативног значења, и то конкретизатором са значењем сукцесивности као постериорности, симултаности, и спацијалности, док су примјери конкретизатора са начинским значењем и значењем сукцесивности као антериорности готово околионални. Конкретизатори при томе немају једнак структурно-семантички статус уз везник *И*, као примарно копулативни, и везник *А*, као примарно адверзативни. Уз везник *И* конкретизатори имају статус експлетивних, а уз везник *А* статус обавезних конкретизатора. Испутивост обавезних детерминатора доводи до структурних и/или

11 Са „везничким” спојем *и што*, у којем је *што* тоничка ријеч, не смије се мијешати спој *и што* у којем је *што* атонично, јер тај спој нема везивну, него има функцију интензификатора „осамостаљивача”. Осамостаљење је синтаксичко-стилистички поступак којим се из комуникативних и/или стилских разлога посебно истиче неки од реченичних чланова. Осамостаљивач *и што* служи да се комуникативно и стилстички истакне неки од чланова зависне синтагме. Наиме, „између управног и зависног члана синтагме, без обзира у каквој и колико чврстој синтаксичко-семантичкој вези они били, умеће се интензификатор *и што* (са атоничким то)” (Ковачевић 2015: 329), као нпр.:

Реч је била о најави, *и што* објављеној у вашем листу. (Данас, 26–27. 5. 2018, 4); Вратио се *и што* на белом коњу (Вечерње новости, 16. 3. 2019, 12: наслов); Многи сликари пишу, *и што* врло добро. (Вечерње новости, 4. 1. 2019, 18–19); Учествоваћу у изборној кампањи *и што* са задовољством. (Политика, 9. 8. 2019, 5); Технички квар је могућ и код новог возила, *и што* уз све предострожности превозника. (Политика, 24. 7. 2019, 15); Нова трка у наоружању решиће све проблеме људског рода. *И што* заувек. (Политика, 28. 10. 2018, 13; Драгољуб Минић Карло); Најтежи дан откако је на челу владе, по сопственом признању, имала је почетком маја ове године, *и што* због чак три члана свога тима. (Политика, 18. 10. 2018, 1) итд.

Овакво стилстичко осамостаљивање реченичних или синтагматских чланова није ни у каквој вези са прикључним релативним независним клаузама, па се такво стилстичко интензификаторско и *што* не смије доводити у везу, односно поистовјеђивати са *и што* у функцији везивног елемента релативних копулативних клауза.

семантичких посљедица, будући да реченица постаје или граматички неовјерена, или долази до промјене њеног значења.

У другом типу, тј. у копулативним реченицама реченицама с релативном назависном клаузом уведенем спојем *и што* и/или *а што*, „везнички” скупови *и што* и *а што* супституентни су само када се *и/а што*-релативна независна клауза односи на садржај цијеле претходне клаузе, и када су ти скупови замјењиви и релативном замјеницом *што* (нпр.: Посвађао је народ, *и/а што/што* није добро). Када се независна релативна клауза односи само на супстантивни антецедент из структуре претходне клаузе (а не на њен садржај у цјелини) и семантички конкретизује значење тог антецедента, тада је могућа употреба само *а што*-релативне копулативне независне клаузе (нпр.: Ми имамо исти циљ, *а што* је да завршимо факултет). Када независна релативна клауза има рестриктивну функцију уз супстантивни антецедент из претходне клаузе, тада се она уводи само спојем *и што* (нпр.: Волим да гледам цртане филмове, *и што* оне које сам гледао у детињству = Волим да гледам оне цртане филмове које сам гледао у детињству).

Извори

Блиц – *Blic*, *dnevne novine iz Beograda*.

Вечерње новости – *Вечерње новости*, дневне новине из Београда.

Данас – *Danas*, *dnevne novine iz Beograda*.

Политика – *Полиџика*, дневне новине из Београда.

Литература

Вукић 2014: Маја Вукић, *Комбиновање везника и невезничких речи у савременом српском језику*, необјављена докторска дисертација, одбрањена 2014. на Филозофском факултету Пале.

Ковачевић 1996: Милош Ковачевић, *Сложена реченица с независном релативном клаузом*, *Српски језик* 1-2, Београд, 78–89.

Ковачевић 1997: Милош Ковачевић, *Парасинтаксичке и хипосинтаксичке односне реченице*, *Зборник за филологију и лингвистику* XL/1, Нови Сад, 49–61.

Ковачевић 1998: Милош Ковачевић, *Синџакса сложене реченице у српском језику*, Београд: Рашка школа, Србиње: СПКД „Просвјета”.

Ковачевић 2003: Милош Ковачевић, *Конкуренија простих независних везника и везника са обавезним конкретизатором у српскоме језику*, у: *Грамаџичке и сџилисџичке шеме*, Бања Лука: Књижевна задруга, 74–96.

Ковачевић 2015: Милош Ковачевић, *Сџилисџика и ѓрамаџика сџилских фиѓура*, IV битно допуњено издање, Београд: Јасен.

Кордић 1995: Snježana Kordić, *Relativna rečenica*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

- Пипер 2018: Предраг Пипер, Напореднословене реченице, у: Предраг Пипер, Миливој Алановић, Слободан Павловић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић, Биљана Марић, *Синџакса сложене реченице у савременом српском језику*, у редакцији Предрага Пипера, Нови Сад: Матица српска, Београд: институт за српски језик САНУ, 35–90.
- Стевановић 1979: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) II. Синџакса*, III издање, Београд: Научна књига.
- Шведова ред. 1980: *Русская грамматика, том II: Синџаксис*, ред. Н. Ю. Шведова, Москва: АН СССР, “Наука”.

Miloš M. Kovačević

(NON)SUBSTITUENT CONJUNCTIONS “I” AND “A” IN A COORDINATE COPULATIVE CLAUSE

Summary

The paper analyzes the possibility of the copulative conjunction *I* and primarily adversative conjunction *A* being substituent in a coordinate copulative clause. It has been demonstrated that “substituence” is only possible in two structural and semantic types of copulative sentences: a) copulative sentences with semantic concretizers of temporal and spatial meaning, and b) copulative sentences with a relative coordinate clause introduced by the conjunction *i to* and/or *a to*.

In the first type of the coordinate copulative sentence conjunctions *I* and *A* are interchangeable only in those cases when they are followed by a semantic concretizer of a certain subtype copulative in meaning, especially a concretizer carrying the meaning of successiveness in the sense of posteriority, simultaneousness, and spatiality, while the examples of concretizers with the meaning of manner and successiveness in the sense of anteriority are almost occasional. Next to the conjunction *I* concretizers have the expletive status, whereas next to the conjunction *A* they have the mandatory status. Omission of mandatory determiners brings about structural and/or semantic consequences, since the sentence becomes either grammatically unauthenticated, or its meaning is changed.

In the second type, i.e. in copulative sentences with a relative coordinate clause introduced by the conjunction *i to* and/or *a to*, “conjunctive” clusters *i to* and *a to* are substituent only when *i/a to*-relative coordinate clause refers to the content of the entire previous clause, and when these clusters are replaceable by a relative pronoun *što* (e.g.: *Posvadao je narod, i/a to/ što nije dobro*). When a coordinate relative clause refers only to the substantive antecedent from the structure in a previous clause (and not to its content as a whole) and semantically concretizes this antecedent, it is possible to use *a to*-relative copulative coordinate clause (e.g.: *Mi imamo isti cilj, a to je da završimo fakultet*). When a coordinate relative clause has a restrictive function next to the substantive antecedent from a previous clause, it is then introduced by the conjunction *i to* (e.g.: *Volim da gledam crtane filmove, i to one koje sam gledao u detinjstvu = Volim da gledam one crtane filmove koje sam gledao u detinjstvu*).

Keywords: coordinate sentence, copulative clause, conjunctions *i* and *a*, substituent forms, semantic concretizer, independent relative clause

Примљен: 1. септембар 2019. године
Прихваћен: 1. децембар 2019. године